

Прикази књига Book Reviews

Wojciech Chlebda, Albina Gołubiewa, Jan Wawrzyńczyk, Tomasz Wielg, *Idiomy polsko-rosyjskie. Польско-русские идиомы.* Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, 272 s. 379

W ciągu ostatnich pięciu lat przejawami wzmożonego zainteresowania frazeologią dwujęzyczną (rosyjsko-polską i polsko-rosyjską) są cztery słowniki (Karolak 1998, Łukaszyn 1998, Lipowska-Krupska i Kułyk 1998, Mołotkow i Cieślińska 2001), a recenzowane opracowanie leksykograficzne jest już piątą publikacją. Jego autorzy umieszczają w bibliografii jedynie słownik Stanisława Karolaka.

Najnowsza publikacja leksykograficzna zawiera „takie połączenia wyrazowe zwykłej, codziennej polszczyzny, które na pierwszy rzut oka żadnej idiomatyczności nie mają” (s. 7), np. *łyżka do butów* (ros. *рожок*), *łyżeczka do herbaty* (ros. *чайная ложечка*), *wyciąg z metryki* (ros. *метрическая выпись*), *chyba że* (ros. *разве что*). Jest to więc słownik dla tych, którzy łatwo poddają się iluzji dosłowności, niezależnie od stopnia znajomości języka. Autorzy wzmagają czujność czytelników, przestrzegają ich przed popełnieniem błędów. Na tym właśnie polega niezaprzeczalna wartość omawianej pracy. Niestety przestrzeganie przed jednymi błędami może prowadzić do innych, gdy dane hasło sugeruje, że istnieje tylko jeden rosyjski odpowiednik polskiego „idiomu”. Postulat słownika, aby był on „przyjazny dla użytkownika” (s. 8), nie jest w pełni realizowany. Autorzy

bowiem nie podają żadnych kwalifikatorów stylistycznych. Prowadzi to wiernego czytelnika do przeświadczenia, iż rosyjskie odpowiedniki można stosować w każdym kontekście. Przykładem jest forma *chyba że*, którą autorzy oddają jako *разве что*. Odczuwam tu dotkliwy brak kompletności informacji. Polski spójnik *chyba że* jest stylistycznie neutralny, może występować w potocznej rozmowie i w tekście Konstytucji. Natomiast rosyjskie *разве что* w słownikach rosyjskich ma kwalifikator *разговорное*, nie może więc występować w tekście Ustawy Zasadniczej. Por. *chyba że tu się da porządnie w pysk i разве что по морде ему как следует дадут* (Witkacy 1989: 151) oraz *chyba że Konstytucja stanowi inaczej i если Конституция не постановляет иначе* (Konstytucja 2001). W tłumaczeniu na język rosyjski trzeba więc odpowiedniki różnicować stylistycznie. Odrebnym zagadnieniem są niuanse form bliskoznacznych w stylu potocznym: *разве что* i *разве только*. Okazuje się, że pierwsza z nich wyraża brak wiary, a druga – przypuszczenie, wiarę w możliwość (Rogożnikowa 1983: 116). Pouczające są tu rozmyślenia Wokulskiego: *Wyjadę stąd – szeptal – wyjadę!... Chyba że ona mnie zatrzyma... Bo co mi da nawet ten majątek, jeżeli nie mogę go*

 2003

zużytkować w taki sposób, jaki mnie najlepiej przypada do gustu? W przekładzie Natalii Modzelewskiej brzmią one następująco: *Уеду я отсюда, – повторял он про себя, – уеду! Разве только она меня удержит... И ни к чему мне даже это богатство, раз я не могу употребить его так, как мне более всего по душе* (Prus 1994: 73). Forma *разве только* jest tu nieodzowna, wyraża bowiem nadzieję Wokulskiego, że Łęcka go jednak nie odtrąci.

Przykładów zubożenia stylistycznego w omawianym słowniku można znaleźć więcej. W hasło *bądź co bądź* jako odpowiedniki występują *как бы то ни было* i *как-никак*. Brakuje istotnej informacji, że *как-никак* charakteryzuje styl potoczny (Jefremowa 2001: 251). Polski modulant *bądź co bądź* rosyjscy tłumacze literatury pięknej oddają także jako *во что бы то ни стало* i *так или иначе*. Por. Kwestię więc: *czyt jest, a czyt nie jest, odłożył na bok, a postanowił, bądź co bądź, zapoznać się z panną Izabelą*, które w przekładzie brzmi: *И, отложив выяснение вопроса: «Та ли она или не та», – решил во что бы то ни стало познакомиться с панной Изабеллой*. (Prus 1994, t.1, s.96). Zdanie z „Rękopisu znalezionego w Saragossie” nie wiedziałem, czy to *upiory*, czy też *wymyślone na mnie strachy*, wszelako należało ich się *bądź co bądź* obawiać w tłumaczeniu ma postać *я не знал, оборотни это или вадуманные мною страхи*, no, *так или иначе*, их надо было опасаться (Potocki 2001: 143). Wyrażenie *так или иначе* nie ma nacechowania potocznego w przeciwieństwie do *как-никак*, ponadto w niektórych kontekstach wyraża konieczność (Jefremowa 2001: 672).

Weryfikacji wymaga m. in. hasło *czyt prędzej*, które zawiera tylko jeden odpowiednik *поскорее* (s. 33). Już samo porównanie haseł w słownikach jednojęzycznych uświadamia różnice. *Чым прэджэй* ma znaczenie ‘w jak najbliższej przyszłości, jak najszybciej,

natychmiast, bez zwłoki’ (Dunaj 1996: 151), a *поскорее* – ‘немного скорее’, czyli ‘nieco szybciej, trochę szybciej’. Ponadto forma *поскорее* charakteryzuje styl potoczny, natomiast przysłówki polski nie ma takiego nacechowania. Dlatego w zależności od kontekstu rosyjscy tłumacze literatury polskiej stosują różne strategie. Szczególnie jest to widoczne w rosyjskim tłumaczeniu „Rękopisu znalezionego w Sargossie”: por. *почаўлет ся чым прэджэй убierać i я стаў паспешна одевацца* (Потоцкий 2001: 23); *Вејдз, мой суні, чым прэджэй i Входи скорей, сын мой* (Потоцкий 2001: 25); *Отворзце дрзві temu швiетemu пустельніку, отворзце чым прэджэй i Откроўце дверь этому святому отшельнику, откроўце скорее* (Потоцкий 110); *Понieważ na drugiej stronie doliny widać już było celników, posiliłem się więc чым прэджэй, а tymczasem cały obóz ruszał na-przód i Таможенники показалися на другом конце долины, я наскоро доел завтрак, и весь табор снялся* (Потоцкий 132); *Чым прэджэй pobiegłem po nich i Я со всех ног бросился к ним* (Потоцкий 219); *Чым прэджэй napisałem do księżnej list przepraszący i Я как можно скорей написал герцогине, что прошу меня простить* (Потоцкий 309); *Kawaler, pragnąc zostać sam na sam ze swoją kochanką, чым прэджэй нас od siebie wyprawił i Желая как можно скорей, оказаться наедине со своей возлюбленной, кавалер поспешил выпроводить нас* (Потоцкий 504). Nie jest to lista kompletna. Okazuje się, iż polski przysłówki w zależności od kontekstu trzeba oddawać na różne sposoby. Ograniczenie się tu do jednego odpowiednika prowadzi do przysłowiowej zdrady (*traduttore – traditore*).

Inną wadą słownika są regionalizmy, które autorzy przytaczają bez podania kwalifikatora *reg.*, np. *kartofel* zamiast *ziemniak* (s. 60, por. Dunaj 1996: 365), *kartofle piure* / *kartofle purée* zamiast *piure ziemnia-*

czane (Dunaj 1996: 752), *purée ziemniaczane* (Bańko 2000: 399, Markowski 2002: 819), *purée z ziemniaków* (Markowski 2002: 819). W polszczyźnie stosuje się również formy *ziemniaki purée* (Bańko 2000: 399, Markowski 2002: 819) i *ziemniaki piure* (Dunaj 1996: 752). Niektóre kolokacje zadziwiają czytelnika, przykładem jest *bladą herbata* (s. 18) jako odpowiednik rosyjskiego określenia *жидкий чай*. Poprawną formą jest *słaba herbata* (Skorupka 1967: 277; Markowski 2002: 271). Do żadnego z cytowanych tu słowników nie odwołują się autorzy recenzowanej pracy. Nadmiernie ufają swej intuicji językowej. Ich bibliografia (półstronicowa!) obejmuje zaledwie jeden słownik języka polskiego („Nowy słownik ortograficzny PWN”). Asymetria ta jest szczególnie wyraźna w porównaniu z 6 słownikami języka rosyjskiego i dwoma dwujęzycznymi. Wybór ten trudno uznać za miarodajny, a tym bardziej – kompletny.

Cytowane teksty

- Konstytucja 2001: **Конституция Республики Польша**. Перевод А. Кубика. – Warszawa: Kancelaria Sejmu. – 105 s.
 Potocki 2001: **Потоцкий, Ян**. Рукопись, найденная в Сарагосе. Перевод Д. Горбова. – Москва: ЭКСМО. – 640 с.
 Prus 1994: **Прус, Болеслав**. Кукла. Перевод Н. Модзелевской. – Минск: Полымя. – 2-ой том.
 Witkacy 1989: **Виткевич, Станислав Игнацы**. Сапожники. Перевод Б. Буякова. – Москва: Известия. – 190 с.

Literatura

- Bańko 2000: **Bańko, Mirosław**. (Red.) Inny słownik języka polskiego. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. – 1213 s. + 1423 s.
 Borisova 1995: **Борисова, Елена Георгиевна**. Слово в тексте. Словарь коллокаций (устойчивых сочетаний) русского языка с англо-русским словарем ключевых слов. – Москва: Филология. – 149 с.
 Dunaj 1996: **Dunaj, Bogusław**. (Red.) Słownik współczesnego języka polskiego. – Warszawa: Wydawnictwo WILGA. – 1393 s.
 Jefremowa 2001: **Ефремова, Татьяна Федоровна**. Толковый словарь служебных частей речи русского языка. – Москва: Русский язык. – 864 с.
 Karolak 1998: **Karolak, Stanisław**. Słownik frazeologiczny rosyjsko-polski. Русско-фразеологический словарь. – Warszawa: Wydawnictwo Energeia. – 1610 s.
 Lewicki 2002: **Lewicki, Roman**. Chrześcijaństwo. Słownik rosyjsko-polski. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax. – 367 s.

Niektóre zdania rosyjskie budzą zastrzeżenia co do poprawności. Przykładem jest hasło *tolerancja religijna*, w którym autorzy słownika oddają *Papież Jan Paweł II apeluje do wiernych o tolerancję religijną* jako *Римский папа Иоанн Павел II призывает верных к веротерпимости*. Błąd składniowy polega tu na nieprawidłowym szyku, rosyjskim odpowiednikiem wyrazu *papież* jest *папа римский* (Rozenal 1988: 226, Lewicki 2002: 198), a nie *римский папа*. Z kolei błędem ortograficznym jest pisownia małą literą wyrazu *папа*, który odnosi się tu do konkretnej osoby: *Папа Римский Иоанн Павел* (Rozenal 2001: 25, 27).

Wspomniane usterki nie mogą przysłonić faktu, że recenzowana książka zawiera cenne wskazówki w poszukiwaniu rosyjskiego odpowiednika polskiego „idiomu”. Poszukiwania te ułatwia umieszczony na końcu indeks wyrazów (s. 245–272).

381

- Lipowska-Krupska; Kułyk 1998: **Lipowska-Krupska, Barbara; Kułyk, Zdzisława**. Polsko-rosyjski słownik czasownikowych połączeń konwencjonalnych. – Kraków: Wydawnictwo Naukowe WSP. – 136 s.
- Lukszyn 1998: **Lukszyn, Jurij**. (Red.) Wielki słownik frazeologiczny polsko rosyjski i rosyjsko-polski. – Warszawa: Harald G. Dictionaries. – 1102 s.
- Markowski 2002: **Markowski, Andrzej**. (Red.) Nowy słownik poprawnej polszczyzny. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. – 1786 s.
- Rogożnikowa 1983: **Рогожникова, Роза Павловна**. Словарь сочетаний эквивалентных слов. – Москва: Русский язык. – 144 с.
- Rozental 1988: **Розенталь, Дитмар Эльяшевич**. Прописная или строчная? Словарь-справочник. – Москва: Русский язык. – 351 с.
- Rozental 2001: **Розенталь, Дитмар Эльяшевич**. Справочник по правописанию и литературной правке. – Москва: Рольф. – 362 с.
- Skorupka 1967: **Skorupka, Stanisław**. Słownik frazeologiczny języka polskiego. – Warszawa: Wiedza Powszechna. – 1 tom. – 788 s.

Tadeusz Szcherbowski (Kraków)

Поэтика композиции и литературоведческая терминология
František Všetíčka: Tektonika textu. O kompoziční výstavbě české prózy třicátých let 20. století. Votobia, Olomouc 2001.
František Všetíčka: Kroky Kalliopé. O kompoziční poetice české prózy čtyřicátých let 20. století. Votobia, Olomouc 2003.
Libor Pavera, František Všetíčka: Lexikon literárních pojmů. Nakladatelství Olomouc, Olomouc 2002.

В начале 70-х годов 20 века чешский историк литературы и прозаик *Франтишек Вшетичка* (род. 1932), который в 1969 г. отредактировал известное Чтение о композиции (*Čtení o kompozici*), составил избранное русской формальной школы под названием Композиция прозы (*Kompozice prózy*, 1971).

Хотя работы русских формалистов были известны в чехословацкой среде примерно с 20-х годов 20 века – хотя только фрагментарно, опосредствованно (Роман Якобсон) и зачастую и односторонне – только вышеназванное издание представляло русских формалистов на

чешском языке почти полностью, репрезентативно в технологическом и методологическом смысле слова. В этой книге я вижу начало долгого и плодотворного пути исследователя в направлении изучения композиции и поэтики композиции прозы – данной теме он уделяет постоянное внимание по сей день. Автор стал, можно без преувеличения сказать, в этой дисциплине литературоведения европейским классиком.

Составной частью обозначенной творческой линии являются его монографии *Kompoziciána* (Bratislava 1986), *Stavba prózy* (1992), *Stavba básně* (1994), *Stavba dramatu*

(1996), *Podoby prózy* (1997), *Dílna bratří Čapků* (1999) a *Dílna Miroslava Horníčka* (1999). В 90-е годы 20 века издаются также и прозаические произведения Ф. Вшетички (биографический роман *Před branami Omegy*, 1995, книга фельетонов *Vnitřní vitráže*, 1996), переводы с польского (Ян Пышко).

Упомянутая книга *Podoby prózy* (Формы прозы) образует с рецензируемой публикацией своеобразную диалогию: первая анализирует морфологию чешской прозы 20-х годов 20 века, настоящая, посвященная чешскому историку и меценату Борживою Человскому, сосредоточивается на прозе 30-х годов прошлого века. Форма, морфология для Ф. Вшетички не самоцель, а зачастую ключ к более глубокому пониманию значения артефакта. Автор доказывает это в десятках анализов, разбросанных по всей книге. „Тщательное чтение“ (*close reading*), посредством которого Вшетичка приближается по своей методологии к англо-американским „новым критикам“ (*New Critics*) в такой же степени, как и к русским формалистам, свидетельствует о нем как о знатке литературы, читателе и исследователе, который не избегает полемики и с известными авторитетными литературоведами.

Первая часть книги посвящена обзору проблематики композиции, или – как говорит автор – строению композиции (по-чешски *kompoziční výstavba*), которую он классифицирует как внешнюю (архитектонику) и внутреннюю (композицию в собственном смысле). Это одновременно и учебник литературной морфологии для любопытных читателей и студентов. С концепциями Вшетички можно и не согласиться, именно в связи с постструктуралистскими приемами и подходами, которые автор не упоминает.

Именно в этих главах обнаруживается, однако, слишком статический характер технологического понимания композиции: тем не менее, в конкретных анализах автор доказывает мастерство и способность перешагнуть границы своего собственного метода. В разных методологиях художественное время и пространство воспринимаются по-разному – шокирующим является тот факт, что в именном указателе отсутствует ссылка на М. Бахтина, хотя здесь встречаются авторы, которые исходят из его концепций хронотопа. Вообще кажется, что автор редко ссылается на авторов, которые его тематику так или иначе глубоко исследовали (Z. Mathauser и другие).

Автор считает количественный фактор важным именно относительно композиции. По этому критерию нетрудно обнаружить автора, которого он считает в чешской литературе 30-х годов 20 века ключевым; таким образом он имплицитно полемизирует с радикальными взглядами английского богемиста Р. Пынсента (*Robert Pynsent*). Кроме Карела Чапека (*Hordubal, Povětroň, Život a dílo skladatele Foltýna*), доминантным феноменом этого периода он считает Карела Полачека (*Okresní město* и *Podzemní město*). Отдельные исследования посвящены также Йосефу Чапеку (*Stín kapradiny*, 1930), эссе О. Фишера *Duše a svět* (1937) и, разумеется, Владиславу Ванчуре (*Markéta Lazarová, Konec starých časů*). Другие разработки касаются романного фрагмента Виктора Дыка *Děs z prázdna* (опубликовано в 1932 г.), романа А.М. Тилшовой *Alma mater*, художественного репортажа Ивана Ольбрахта *Zamřížované zrcadlo* (1930), романа *Lidů na křižovatce* (1937) Марии Пуймановой, „скандального“ романа Ярослава Дурыха *Paní Anežka Berková* (1931), новеллы Яна Чепы,

383

 2003

романа Ярмилы Глазаровой *Advent* (1939), новеллы Эгона Гостовского *Tři starci* (1938). В заключительной главе *Česká próza třicátých let z hlediska kompoziční poetiky* (Чешская проза 30-х годов с точки зрения поэтики композиции) автор приходит к выводу, что чешская проза 30-х годов – в отличие от прозы 20-х годов – характеризуется пестротой имен и произведений, их морфологии и композиции, именно формирования поэтики литературного персонажа. В композиции зачастую преобладают числовые принципы, числовая символика и антиципация (предвосхищение) во главе с антиципационными персонажами.

В главе о романе К. Чапека *Povětrň* Вшетичка с успехом полемизирует с концепцией релятивизма у К. Чапека – именно в связи с композицией. У Йосефа Чапека он обращает внимание на балладный характер композиции, у О. Фишера указывает на его излюбленные темы, в романе К. Полачека обнаруживает цепное построение композиции (я пользовался этим термином в связи с романом-хроникой еще в своей книге *Ruská románová kronika*, 1983), в новелле *Маркета Лазарова* исследователь обращает внимание на посвящение племянника дяде (Ванчура – Махен), повторяя мысль Романа Осиповича Якобсона о ненависти В. Ванчуры к размякшей прозе натурализма и импрессионизма. Напротив, я уверен, что заключения Ф. Вшетички о романе В. Ванчуры *Конец старых времен* – только преувеличенная актуализация. Замечательно то, что Вшетичка приходит к блестящим выводам в главах будто бы побочных, периферийных (Тилшова, Пуйманова, Ольбрахт).

Свое беспристрастие автор показывает в анализе романа М. Пуймановой,

который по праву считается им типичным произведением того времени, связанным с деятельностью больших концернов (Батя) и с мифом о России и СССР – однако и здесь найдутся спорные места (техника „потока сознания“ у М. Пуймановой). Для Вшетички самая композиция уже представляет особую эстетическую ценность как доказательство мастерства, ремесла, *techné*.

Древнегреческая богиня Каллиопе была одной из девяти муз; она представляла эпос, т. е. в современном значении и прозу. Именно прозе 40-х годов 20 века Вшетичка уделяет внимание в следующей рецензируемой книге. Анализируемый период представляет собой в чешской среде большой интерес. Это время всеобщего кризиса чешского общества, немецкой оккупации, существования немецкого *Protektorat Böhmen und Mähren* (Протекторат Чехия и Моравия) и всеобщего регресса. Но – ни в коем случае нельзя чешскую литературу этого времени в целом односторонне излагать как скрыто антифашистскую или антинемецкую. Речь идет не о журналистике, а об общем изменении идеологии части чешского общества, которое началось еще в годы так называемой второй республики осенью 1938 года. Анализ этого периода с политологической и культурологической точек зрения, к сожалению, до сих пор не сделан и для чехов, это – кроме того – очень деликатный вопрос, который связан с позицией и взглядами разных писателей и вообще с отношением чешской культуры и политики 20–40-х годов 20 века к фашизму, нацизму, расизму, к недемократическим, тоталитарным формам.

В анализе произведений *Kámen a bolest* Карла Шульца, *Amarí, syn hadí*

Франтишека Кржелины, *Karlštejnské vigílie* Франтишека Кубки, *Druhé housle* Эдварда Валенты, *Helimadoe* Ярослава Гавличека, *Svědék* Вацлава Ржезача, *Třináctá komnata* Владимира Неффа, *Odkaz* Милады Соучковой, *Cirkus Humberto* Едуарда Басса, *Děti a dýka* Франтишека Лангера, *Záhada hlavolamu* Ярослава Фоглара, *Saturnin* Зденька Йиротки, *Hostinec U Kamenného stolu* и *Bylo nás pět* Карела Полачека, *Mrtvá řeka* Карела Дворжачка, *Evropská kantiléna* Зденка Немечка и *Život s hvězdou* Йиржи Вейла автор показал специфику прозы того времени, а также имплицитно обнаружил и идейные сдвиги в сторону психологизма, иррационализма, поэтики темноты, страха, неуверенности. Тем не менее, именно анализ поэтики композиции прозы упомянутого периода показывает важные сдвиги и противоречивые тенденции, которые следует изучать еще более тщательно и в связи с подобными тенденциями 20-х – 30-х годов (эвфемистически говоря, амбивалентность отношения некоторых деятелей культуры и политики к итальянскому фашизму, к личности Муссолини, к тоталитарным идейным веяниям, к роли католической церкви, к вопросу об испанской гражданской войне и так далее).

Почти треть книги занимает глава о строении композиции или о поэтике композиции. В этом отношении я не вполне согласен с определенной абсолютизацией композиции („*Kompoziční výstavba je konstrukce, která do sebe vtahuje a vstřebává všechny prostředky poetiky, jež náležitě používá a jež si náležitě přizpůsobuje*“, с. 256). Иначе говоря, необходимо отличать друг от друга понятия композиции и структуры, сюжета, фабулы, поэтики, морфологии и т.д. В этом отношении книга Ф. Вшетички содержит не только

много ответов и аргументов, опирающихся на тщательный анализ, но и ряд новых вопросов и сомнений.

Я читал, разумеется, сравнительно много разных словарей литературоведческих терминов. Рецензируемая книга, однако, является первым изданием своего рода, которая может служить научным и дидактическим пособием одновременно. Два автора – опытный представитель старшего поколения чешского литературоведения и молодой, талантливый литературовед, автор нескольких книг и изданий, соединили свои усилия, разработали полезную, прагматическую структуру словарной статьи и создали свою собственную концепцию. Они предпочли чешское и славянское литературоведение, что имеет свою логику, которая, однако, не базируется на идеологии панславизма, а на самом материале и на сравнительном методе, который может привести к ценным результатам.

В словаре находятся основные понятия поэтики, генологии (жанрологии), компаративистики, композиции, адекватно учтены как древние периоды развития литературы, медиевистика, так и современное, актуальное развитие литературоведческой теории, практики и методологии, все очень точно, с богатой библиографией. Разумеется, можно было бы полемизировать с отдельными словарными статьями или, по крайней мере, с их частями и интерпретациями, например, с излишним акцентированием автономных, имманентных, технологических методов и с тем, что меньше внимания уделено постструктуралистским течениям, с другой стороны, нельзя не оценить то, что приведена и самая современная литература.

Иво Поспишил (Брно)

Ewa Malinowska, *Wypowiedzi administracyjne – struktura i pragmatyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2001, 175S.

386

W literaturze genologicznej praktycznie nie ma pracy (poza wcześniejszą pracą S. Gajdy, 1982), w której podjęta byłaby analiza spektrum gatunków wypowiedzi określonego obszaru komunikacyjnego. Lukę tę wypełnia praca Ewy Malinowskiej „Wypowiedzi administracyjne – struktura i pragmatyka”, która przedstawia zagadnienie spektrum gatunków mowy zarówno z punktu widzenia stylistyki pragmatycznej, jak i w perspektywie chronologicznej. Autorka poddała analizie kilka gatunków wypowiedzi pisanych „w stylu nazywanym regulująco-komunikującym (Markowski, 1992, 148), który bywa także określany jako: administracyjny (Gajda, 1982), urzędowo-kancelaryjny (Kurowska, Skorupka, 1959), urzędowo-prawny (Bartmiński, 1981, 1991), urzędowy (Skubalanka, 1976; Lubaś, 1979, 1999; Buttler, 1982; Markowski, 1992; Wojtak, 1993), oficjalny (Wilkoń, 1987) – (Malinowska, 2001, 10). Ewa Malinowska, pisząc o wypowiedziach funkcjonujących w sferze komunikacji administracyjnej, posługuje się nazwą „wypowiedzi administracyjne”, a styl, w którym są one realizowane, określa „stylem administracyjnym”, dzieląc stanowisko S. Gajdy (1982) i J. Mistrika (1985), że nazwa „styl administracyjny” jest bardziej neutralna niż nazwa „styl urzędowy”. Autorka porusza także istotną kwestię, związaną z brakiem przedstawienia w stylistyce polskiej pełnej analizy stylu administracyjnego. Podkreśla znaczenie ustaleń M. Wojtak dotyczących najważniejszych konstant i funkcji stylu administracyjnego, takich jak: dyrektywność, bezosobowość, precyzyjność, szablonowość. Podziela również pogląd M. Wojtak, „że cechy stylu administracyjnego uwarunko-

wane są strukturalnie i pragmatycznie. Wynikają z warunków komunikacji, ale także z postulowanych przez zasady techniki prawodawczej wzorców normatywnych-narzucających strukturę wielu komunikatów” (Malinowska 2001, 12), co wpłynęło niewątpliwie na wybranie przez autorkę opcji metodologicznej. Rozważa również problem niejednorodności stylu administracyjnego i w związku z tym przedstawia interpretacje jego niejednorodności przez różnych badaczy, podkreślając zasadność wyodrębnienia przez M. Wojtak (1993, 14) dwóch odmian tego stylu: stylu urzędowo-kancelaryjnego i stylu urzędowo-prawnego.

Przedmiot przyjętych przez siebie rozważań, czyli wypowiedzi administracyjnych sytuuje na tle pragmatycznym, komunikacyjnym, przyjmując w ten sposób tę opcję rozważań metodologicznych, w której tekst jest traktowany dynamicznie, procesualnie. Swoje stanowisko dokumentuje przytoczeniem licznych prac z zakresu pragmatyki, komunikacji językowej i teorii tekstu. Podkreśla też problem ścisłej więzi między tekstem a stylem, przywołując liczne prace, które te problemy poruszają zarówno z punktu widzenia stylistyki funkcjonalnej, jak i pragmatycznej (szczególnie prace B. Sandig), za którą autorka się opowiada, przyjmując niektóre jej założenia metodologiczne i pojęcia jak: wzorzec czynności, typ czynności, wzorzec tekstowy. W ten sposób przyłącza się do uprawianego w Polsce nurtu badań obserwowanego w pracach M. Wojtak, B. Witosz, jak i też przyjmuje metodologiczno-teoretyczne postulaty takich badaczy, jak: Belke, Gajda i Mazur. „W tych ujęciach, które traktują zachowanie językowe jako działanie, ga-

tunek bywa traktowany jako wzorzec tekstowy” (Malinowska, 2001, 16).

Celem rozprawy, jak pisze sama autorka, „jest opis komunikowania w sferze administracyjnej oraz opis wybranych wzorców gatunkowych i ich realizacji” (Malinowska, 2001, 19).

Materiał badawczy stanowią teksty pochodzące z lat 1970–2000, opublikowane w „Dzienniku Ustaw”, w „Monitorze Polskim”, w dziennikach urzędowych poszczególnych ministerstw oraz w wojewódzkich dziennikach urzędowych. Pod uwagę zostały wzięte przez autorkę pracy również teksty ze zbiorów prywatnych osób i archiwów niektórych instytucji.

Każdy opisany w tej pracy gatunek lub odmianka występuje w 300 egzemplarzach, co stanowi reprezentatywną podstawę analizy i świadczy o dużej frekwencji analizowanych wypowiedzi administracyjnych.

Praca składa się z wprowadzenia i czterech rozdziałów. Cel i zakres pracy, dotychczasowy stan badań nad zagadnieniem stylu administracyjnego, przegląd różnorodnych stanowisk metodologicznych dotyczących pojęć tekstu i stylu, stylistyki pragmatycznej, problem gatunku mowy i wzorca tekstowego, metodologiczne podstawy pracy stanowią treść wprowadzenia.

Część pierwsza: Komunikacja w administracji – stanowi podjętą przez autorkę próbę przedstawienia zróżnicowania komunikacji w tej sferze działalności publicznej na: komunikację zindywidualizowaną (personalną) i niezindywidualizowaną (apersonalną).

Komunikację apersonalną reprezentują:

- rozporządzenie
- zarządzenie
- regulamin

Komunikację personalną natomiast reprezentują:

- decyzja administracyjna
- umowa

— podanie i życiorys.

Opisując każdy rodzaj komunikacji, uwzględniła takie czynniki, jak: cele komunikacji, role komunikantów i relacje między nimi, co pozwoliło autorce ustalić, że w administracyjnej sferze komunikacji, niezależnie od pełnionej roli nadawcy czy odbiorcy, zauważa się dominację instytucjonalnego uczestnika komunikacji – nierównorzędną rolę komunikacyjnych. Istotne, podniesione ponadto w tym rozdziale problemy to: kulturowe tło działań administracyjnych i przemiany w komunikacji administracyjnej po 1989 r.

W części drugiej: Wypowiedź administracyjna jako makroakt mowy – autorka przyjmuje jako jedno z podstawowych założeń swojej pracy, że wypowiedzi administracyjne są makroaktami mowy, a każdy makroakt zawiera w sobie łańcuch wypowiedzi, będących prostymi aktami mowy (mikroaktami). Traktując wypowiedzi administracyjne jako akty mowy, które są wyrazem intencji nadawcy i ilustracją jego strategii, autorka podejmuje próbę ustalenia więzki aktów illokucyjnych, charakterystycznych dla komunikacji administracyjnej i układu mikroaktów w całym makroakcie. W zależności od sfery działania administracji wyróżnia dwie grupy makroaktów: makroakty prawne i makroakty kancelaryjne. Za podstawowe składniki większości makroaktów obydwu grup uważa: mikroakt wykonawczy (performatywny, dokonawczy, sprawczy) oraz mikroakt dyrektywny. Wyjątkowo może pojawić się także mikroakt perswazyjny.

W części trzeciej: Gatunkowe wzorce wypowiedzi – przedstawiony jest opis wymienionych powyżej gatunków złożonych, które obsługują komunikację administracyjną. Opis struktury każdego gatunku uwzględnia wzorzec podstawowy oraz wzorce alternatywne. Jest on poprzedzony przedstawieniem tła pragmatycznego. Każdy gatunek

выповідзі zawiera opis układu mikroaktów, jak i przekształcenia wzorców pod wpływem czynników historyczno-kulturowych.

Dwie wymienione powyżej części ściśle się ze sobą łączą i stanowią istotę pracy. Wykazują, że gatunki mowy obszarów komunikacyjnych powiązanych z prawem są silnie sformalizowane. Prawie każdy gatunek ma ściśle określony wzorzec tekstowy zdeterminowany przepisami prawnymi. Językowym wykładnikiem konwencjonalizacji są stałe formuły, zwłaszcza początkowe i końcowe tekstu. Podobnie dzieje się w innych tekstach, w których zauważalny jest wpływ prawa, np. w testamencie (Żmigrodzka, 1997) czy też w opisie patentowym (Troszczyńska-Nakoneczna, w druku).

Ostatnia część pracy: Wzorce działania a ich wykonanie – porusza zagadnienie wpływu kompetencji stylistycznej uczestników dyskursu administracyjnego na realizację wzorców gatunkowych i powodzenie aktu komunikacyjnego.

W zakończeniu pracy autorka wyraża ubolewanie nad stanem komunikacji w sferze administracji, wytykając jednocześnie jej główne grzechy, z drugiej strony wyraża życzenie jej poprawy poprzez wzrost świadomości, że fortunność wypowiedzi administracyjnych zależy od poziomu kompetencji komunikacyjnej wszystkich jej uczestników.

Wiesława Troszczyńska-Nakoneczna
(Opole)

Ján Horecký, Jazyk ako fenomén kultúry. Človek a jeho jazyk.
Editor: Klára Buzássyová. Bratislava: Veda s av, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra, 2000. 522 s. (ISBN 80-224-0641-4)

Jan Horecký (1920) je sigurno najmarkantnija ličnost u savremenoj slovackoj lingvistiци. Kao vrstan poznavalac klasične filologije, opšte lingvistike, slovacke leksikologije i leksikografije, gramatičkog sistema savremenog slovackog jezika, stilistike, kulture jezika i sl. tokom svoга dugogodišnjeg naučnog stvaralaštva nije ostao nezapažen ni kod nas, kao što ni sam nije mimoišao u pojedinim radovima svog impozantnog opusa i ovoprostorna lingvistička isкуstva (pre svega sociolingvističke, slavističke i opštelingvističke vokacije). Поводом ауторове животне годишњице Словачка академија наука је у његову част организовала научни скуп на којем је учествовало осамдесетак његових ученика и пријатеља из Словачке и иностранства. Са

овог скупа је објављен и зборник радова *Človek a jeho jazyk 1. Jazyk ako fenomén kultúry* (Братислава 2000). Међу шездесетак радова овог зборника заступљен је и рад аутора ових редака у којем се примењује семантички лексикални модел Ј. Хорецког на материјал српског, хрватског и словачког језика.

Међутим, као свом дугогодишњем водећем члану Институт за лингвистику Словачке академије наука му се одужио и другим томом публикације *Човек и његов језик*, у коме се налазе огледи самог Ј. Хорецког, са уводним текстом о аутору који потписује приређивач ове књиге Славомир Ондрејович, директор Института за лингвистику. На крају књиге је (на преко сто тридесет страница, 1840 библиографских одредница, што монографија,

студија и стручних чланака) објављена потпуна библиографија радова Ј. Хорецког коју је педантно обрадио Л. Двонч.

Тежиште првог дела публикације Ј. Хорецког *Језик као сећање културе* (Братислава 2001. 308 с.) је на питањима дискурзивне активности човека и на систему вербалног понашања.

Следећа три поглавља су посвећена идентификационим, предикативним и концептуализаторским компонентама дискурса. У оквиру првог блока разматра о односу деноминације и објективне стварности, интерпретира творбу речи са ономазиолошког становишта, елелирира питања као што су екстензивност и интензивност термина и концизно, а при томе без искривљавања ствари, образлаже сложене процеса развоја лексичког фонда.

У поглављу Предикативна компонента дискурса Ј. Хорецки разрађује комуникативни статус словачког језика, чиме се у значајној мери оригинално и инспиративно укључио у словакистичку стручну дискусију о обрт у језичкој парадигми. Осим тога, он овде анализира још наративне, директивне и експликативне говорне чинове.

Четврти, завршни ауторски блок своје књиге *Језик као сећање културе* Хорецки посвећује питањима која ће вероватно још неко време заокупљати пажњу лингвиста. Његово промишљање таквих питања као што је питање језичке свести, вредносног поља језичке свести или пак његов систем концептуализатора превазилазе оквире промишљања о стању, функционисању и употреби словачког језика, па и саме лингвистике и задиру у сродне антропоцентричне дисциплине. Пошто је ова публикација и пригодног карактера (излази поводом ауторове осамдесетогодишњице), оно се завршава помало

симболичким погледом на ауторове младачке преокупације античким језицима, при чему њен аутор приступа нпр. питању комплексивности значења падежа у латинском или питању старогрчког гласовног система с тачке гледишта невероватно богатог личног научног искуства.

На крају овог кратког осврта хтео бих да скренем пажњу потенцијалног читаоца ове књиге на оригинални допринос Јана Хорецког теорији дискурса. Хорецки добро познаје рецентну светску литературу из ове области. То му, међутим, не смета да врло предусретљиво светској теорији гради свој комуникативно-системски модел, који може бити интересантан и шире, изван словачког језичког простора, дакле, и тамо где су питања анализе дискурса отворена према динамичким и комуникативним токовима.

Следећи сегмент на који вреди упозорити јесу његове општелингвистичке опсервације усмерене ка укључивању филозофских категорија у лингвистички контекст, као на пр. језичка свест, вредносно поље језичке свести и сл. Ова питање ће вероватно у мањој мери заинтересовати филозофску јавност, пошто Хорецког интересује специјализована свест. Треба се, међутим, сложити са аутором, када упозорова на два сужена, не баш потпуно развијена типа језичке свести сагледана у простору словачког језика, присутна уосталом и у простору српског језика. Ако лингвисти проучавају само стандардне облике језика, а не и све егзистенцијалне облике, и своје закључке износе на основу овог искуства, ради се о суженој теоријској свести. Слично је и ако језички уредници примењују само нормативне критеријуме, те у том смислу интервенишу у тексту креативних корисника језика: у том случају се може говорити о суженој креативној језичкој свести.

Оваквих и сличних запажања, сасвим природно, има код овог аутора веома много. И то не само интересантних за читаоца који се поближе занима за питања словачког језика, него и шире, па и опште лингвистике и многих сродних хумано-

центричних дисциплина које у свом истраживачком фокусу имају људски језик. Свакако да овамо спада и стилистика – у класичном, функционалном, и у савременом, интегративном смислу речи.

Мирослав Дудок (Брајислава)

390

Lucyna Wille; Zdzisław Wawrzyniak: *Język niemiecki kluczem do języka angielskiego, Język angielski kluczem do języka niemieckiego. Gramatyka konfrontatywna niemiecko-angielska w ćwiczeniach.* (Wyd. Kanion, seria Poliglota, Zielona Góra 2002)

Jest to pierwsza pozycja na rynku książki edukacyjnej napisana z myślą o Polakach uczących się języka angielskiego, znających już język niemiecki lub dla uczących się języka niemieckiego jako drugiego języka obcego po języku angielskim. Gramatyka ta nie jest w zasadzie przeznaczona dla osób uczących się tylko jednego z tych języków.

Wychodząc z założenia, że ogromną pomocą dla uczącego się języka obcego jest integracja nie tylko języka ojczystego, ale i drugiego języka obcego, autorzy chcą uświadomić uczącym się podobieństwa i różnice gramatyczne oraz leksykalne pomiędzy tymi językami.

Książka ta składa się z dwóch głównych części: teoretycznej i praktycznej.

Część teoretyczna podzielona została na dwa rozdziały. Pierwszy z nich poświęcony został częściom mowy, drugi wybranym zagadnieniom składni. Każdy z przedstawionych rozdziałów zakończony jest ćwiczeniem obejmującym poruszaną problematykę.

Konfrontację języka angielskiego i niemieckiego z integracją języka polskiego autorzy rozpoczynają od wybranych zagadnień dotyczących *czasownika* wychodząc od ich *form podstawowych* oraz podziału na czasowniki regularne i nieregularne. Zwracają oni

uwagę na podobieństwa dotyczące reguł tworzenia czasowników regularnych, na fakt, iż formy niektórych niemieckich czasowników nieregularnych wypierane są przez formy regularne (stąd czasowniki te posiadają obie formy) oraz na podobieństwa brzmieniowe form niemieckich odpowiedników niektórych angielskich czasowników nieregularnych. Zaznaczają oni jednak, że nie zawsze angielski odpowiednik niemieckiego czasownika regularnego jest również regularny i na odwrót. Ponieważ jednak w wielu przypadkach niemieckie odpowiedniki angielskich czasowników nieregularnych są również nieregularne, autorzy podają listę takich czasowników wraz z formami.

W kolejnej części książki autorzy poruszają istotne fakty dotyczące czasów przeszłych w języku angielskim i niemieckim. Chodzi tu o kwestię znaczenia i funkcji angielskich odpowiedników niemieckich czasów przeszłych, różnic pomiędzy niemieckimi czasami prostymi i złożonymi a angielskimi prostymi i ciągłymi oraz tzw. trzeciej formy czasownika, która może być użyta w zdaniu również jako przydawka lub orzecznik. Po ćwiczeniu zamykającym problematykę form podstawowych czasownika autorzy przechodzą do omawiania *rekcji czasownika*, która

dotyczy tutaj głównie języka niemieckiego w relacji do języka polskiego. Zwracają tu uwagę nie tylko na fakt, że czasami rekcja czasownika polskiego i jego odpowiednik niemiecki pokrywają się, ale też na bardzo istotną różnicę zachodzącą pomiędzy rekcją zaprzeczonego czasownika polskiego i niemieckiego. Następnie omawiają *czasowniki łączące się z przyimkami* oraz podobieństwa znaczeniowe pomiędzy niektórymi przyimkami niemieckimi i angielskimi. Ćwiczenie kończące tę problematykę poprzedza trójjęzyczna lista czasowników z przyimkami uporządkowana według przyimków niemieckich, z którymi się łączą. Poruszając problem niemieckich *czasowników modalnych* i angielskich *ułamnych*, autorzy wyjaśniają różnice znaczeniowe w nazewnictwie tych czasowników oraz wynikające z tego istotne konsekwencje praktyczne dla użytkowników języka angielskiego. Ponadto przytoczone i omówione zostają też przykłady równoważników znaczeniowych czasowników modalnych/ułamnych, po których następuje lista niemieckich czasowników modalnych oraz ich odpowiedników angielskich wraz z komentarzem. Jest tu też miejsce na omówienie kwestii przeczenia czasowników modalnych/ułamnych. Podrozdział dotyczący czasowników modalnych/ułamnych zamyka ćwiczenie. Następne podrozdziały – również zakończone ćwiczeniem – poświęcone zostały *czasownikom złożonym*, problemowi *rozdzielności i nierozdzielności* w języku niemieckim oraz angielskim.

Kolejną omawianą częścią mowy jest *rzeczownik* wraz z jego *rodzajem* gramatycznym, który w języku niemieckim określony jest przez poprzedzający go *rodzajnik*. Autorzy poruszają dalej kwestię niemieckich rodzajników określonych i nieokreślonych oraz ich odpowiedników w języku angielskim, którymi nie są rodzajniki, lecz nie mające nic wspólnego z rodzajem gramatycznym *przed-*

imki. Uwaga czytelnika zostaje zwrócona na bardzo istotny fakt, mianowicie na to, że nie ma żadnej zależności pomiędzy rodzajami nazw tego samego przedmiotu w różnych językach. Równocześnie przytoczonych zostaje kilka przykładów rzeczowników, które w każdym z trzech omawianych w tej książce języków są innego rodzaju. Po ćwiczeniu kończącym podrozdział dotyczący rodzaju gramatycznego autorzy przechodzą do nakreślenia zasad *tworzenia liczby mnogiej* rzeczownika w języku angielskim i niemieckim, po czym przedstawiają i omawiają *osobliwości związane z liczbą mnogą*, czyli przykładowo: rzeczowniki występujące w danym języku tylko w liczbie pojedynczej lub tylko w liczbie mnogiej. Autorzy zwracają m.in. uwagę na fakt, że nie każdy występujący np. w języku polskim wyłącznie w liczbie mnogiej rzeczownik posiada odpowiedniki w języku niemieckim czy angielskim również w liczbie mnogiej. Następny podrozdział poświęcony jest *deklinacji rzeczownika* w języku polskim, angielskim i niemieckim, związanym z tym regułom, różnicom i podobieństwom pomiędzy tymi trzema językami. Krótko omówiony został też element wspólny dla języka angielskiego i niemieckiego, mianowicie *dopełniacz fleksyjny*, nazywany w gramatyce angielskiej *dopełniaczem saksońskim* oraz *rzeczownik odsłowny i odprzymiotnikowy*, reguły tworzenia, formy i ich zastosowanie wraz z przykładami w trzech językach. *Zaimki* to następna omawiana część mowy. Przedstawione i omówione zostają tu kolejno typy zaimka: *zaimek osobowy*, który pełniąc funkcję podmiotu bardzo często pomijany jest w języku polskim, podobieństwa w jego formach pomiędzy poszczególnymi formami angielskimi i niemieckimi oraz specyfika formy grzecznościowej i jej zastosowanie w języku polskim, angielskim i niemieckim; funkcje *zaimka dzierżawczego*, jakie spełnia w zdaniu oraz przykłady

zastosowania zaimków dzierżawczych w języku angielskim i niemieckim (wraz z użyciem zaimka dzierżawczego w sytuacji, gdzie rzeczownik określany jest obecny fizycznie lub tylko logicznie); *zaimek wskazujący*, którego forma zarówno w języku polskim jak i niemieckim zależy od rodzaju i liczby rzeczownika, a w języku angielskim od liczby określanego rzeczownika. Omówione zostało tu również zastosowanie zaimka wskazującego w języku niemieckim i angielskim w zależności od sytuacji, w której występują. Przedstawiając problematykę związaną z *zaimkiem zwrotnym*, autorzy zwracają uwagę na jego uniwersalną postać w języku polskim mającą zastosowanie do wszystkich osób gramatycznych i przedstawiają tabele zaimków zwrotnych w języku angielskim i niemieckim wraz z ich polskimi odpowiednikami oraz podają przykłady użycia tychże zaimków. Ostatnim z przedstawianych zaimków jest *zaimek wzajemności*, jego dwie wersje w języku angielskim stosowane zależnie od tego, czy wzajemność dotyczy dwóch czy też więcej elementów i czy wzajemność ta jest ścisła czy nie, a także dwa zaimki wzajemności w języku niemieckim, z których jeden ma zastosowanie uniwersalne (do wszystkich osób gramatycznych), a drugi pokrywa się co do formy z zaimkiem zwrotnym. Ukazane zostało też niebezpieczeństwo związane z użyciem polskich zaimków „się” i „sobie” i ich niemieckiego odpowiednika „sich”. Problematykę zaimka wzajemności kończy ćwiczenie w trzech omawianych językach. Kolejną konfrontowaną częścią mowy jest *przymiotnik*. Pierwszym omawianym problemem są tutaj *funkcje przymiotnika w zdaniu*. Kwestia przymiotnika w funkcji przydawki w trzech omawianych językach została tu szerzej przedstawiona i oczywiście poparta przykładami. Następne podrozdziały nakreślają zasady odmiany *przymiotnika niemieckiego występującego po rodzajniku określonym, nie-*

określonym i przymiotnika występującego przed rzeczownikiem bez rodzajnika, po czym następuje podrozdział poświęcony *stopniowaniu przymiotnika*, w którym to skonfrontowane i poparte przykładami zostały zasady stopniowania regularnego i nieregularnego przymiotnika w języku angielskim i niemieckim. Poruszona została tu również kwestia stopniowania opisowego. Po tym zostały omówione i przedstawione na przykładach w trzech językach *praktyczne funkcje stopniowania przymiotnika* w stopniu równym, wyższym i najwyższym. *Przysłówek*, następna część mowy, której porównanie w trzech językach autorzy rozpoczynają od wyjaśnienia jego znaczenia, po czym skupiają się na porównaniu przysłówków jakościowych, które są interesujące ze względu na swoje powiązanie z przymiotnikiem. Zwracają oni przy tym uwagę na występujące w języku angielskim wyrazy o charakterystycznej dla przysłówka końcówce „-ly”, lecz w innym od sugerowanego przez końcówkę znaczeniu. Następnie omówiona zostaje krótko kwestia *stopniowania przysłówka* w języku angielskim i niemieckim w porównaniu z językiem polskim. Ostatni rozdział dotyczący części mowy poświęcony jest *spójnikowi*. Przedstawione zostały w tym rozdziale najczęściej występujące spójniki wyrazowe wraz z przykładami ich użycia w zdaniach polskich, angielskich i niemieckich.

Część druga dotycząca *wybranych zagadnień składni*, rozpoczyna się od nakreślenia problematyki związanej ze *zdaniem prostym oznajmującym*. W pierwszej kolejności autorzy omawiają kwestię orzeczenia i szyku wyrazów, konfrontując przede wszystkim zdanie polskie i niemieckie. Omawiając *zdanie proste przeczące*, zwracają oni uwagę na różnicę istniejącą między językiem angielskim i niemieckim a polskim, dotyczącą ilości przeczeń w zdaniu, wyjaśniają *zasadę pojedynczego przeczenia*, omawiają i podają

przykłady przeczenia bezpośredniego, przeczenia angielskiego z operatorem „do” oraz niemieckiego przeczenia „kein”/„keine”. W kolejnym podrozdziale – dotyczącym zdania prostego pytającego – przedstawiona została problematyka tworzenia pytania przez inwersję. Autorzy zwracają tu uwagę na zbieżności pomiędzy językiem niemieckim i angielskim, dotyczące samej zasady tworzenia tego typu pytania, podkreślają też fakt, że w przeciwieństwie do języka niemieckiego w języku angielskim zasada ta obejmuje tylko czasowniki posiłkowe i ułomne. Zwrócona także została uwaga na konwencje związane z odpowiedzią na tego typu pytanie. Osobno omówiono kwestię tworzenia pytań rozstrzygających w języku angielskim przy pomocy operatora *do*. Następny podrozdział charakteryzuje tworzenie pytania szczegółowego w języku angielskim, niemieckim i polskim. Autorzy zwracają tu uwagę na pewne rozbieżności występujące w języku niemieckim i angielskim przy tworzeniu pytania rozstrzygającego oraz na obowiązujące w języku angielskim pewne zasady dotyczące tworzenia pytań szczegółowych w czasach prostych, czasach i strukturach złożonych oraz pytań z czasownikiem posiłkowym, które to pytania w niektórych sytuacjach są zbieżne z zasadą tworzenia pytań rozstrzygających. W oddzielnym podrozdziale omówione zostało angielskie pytanie o podmiot w czasach prostych, którego tworzenie ze względu na niestosowanie operatora *do* wymaga szczególnej uwagi. Poruszona została również kwestia tworzenia pytania o część podmiotu poszerzonego. Kolejny rozdział poświęcony jest czasom gramatycznym i ich zastosowaniu w zdaniu. Podczas omawiania niemieckich i angielskich czasów „Perfekt/Perfect” autorzy zwracają uwagę na podobieństwo w strukturze ogólnej w obu językach (tzn. tworzenie przy pomocy czasownika posiłkowego – w języku angielskim tylko *have*, a w nie-

mieckim *haben* lub *sein* – oraz imiesłowu przymiotnikowego biernego), na sytuacje użycia w języku niemieckim w czasie Perfekt czasownika posiłkowego *sein* oraz na czasy ciągle występujące w języku angielskim, nie mające swoich odpowiedników w języku niemieckim, na czas Plusquamperfekt i jego angielski odpowiednik Past Perfekt oraz czas zaprzeczony w języku staropolskim. Użycie czasów Perfekt/Perfect, które charakteryzują się podobieństwem struktur, lecz nie zawsze jednakowym zakresem zastosowania w języku angielskim i niemieckim, zostało omówione i poparte przykładami w kolejnym podrozdziale. Następnie autorzy przedstawiają zasadę tworzenia czasów przyszłych Futur/Future, które w języku angielskim i niemieckim mają tę samą strukturę. Przy omawianiu czasów przyszłych poruszona została też kwestia aspektu (dokonany-niedokonany) w obu tych językach wraz z ich polskim odpowiednikiem. Po problematyce związanej z tworzeniem czasów autorzy przechodzą do rozdziału poświęconego zdaniom złożonym, w którym to omawiają kolejno zdanie przyczynowe (*because, as, since/weil, da, denn/ponieważ, bo*), zwracając uwagę na szyk wyrazów w zdaniu niemieckim, zdanie dopełnieniowe (*that/dass/že; if, whether/ob./czy, żeby*): podkreślając konstrukcję tego zdania w języku niemieckim i angielskim, zgodność podmiotów – możliwość substytucji przez konstrukcję bezokolicznikową konfrontując ze sobą trzy omawiane języki, zdania dopełnieniowe, przy których zwracają uwagę na niebezpieczeństwo pomylenia ich ze zdaniem celowym. Więcej miejsca poświęcono właśnie zdaniu celowemu (*so that, in order that/damit/żeby, by*), skupiając uwagę na zgodności i niezgodności podmiotów oraz idących za tym konsekwencjach. Zdania warunkowe są tematem kolejnego rozdziału. Na bazie gramatyki angielskiej autorzy omawiają kolejno pierwszy,

drugi, trzeci oraz mieszany (typ 1 i 2) okres warunkowy, zasady dotyczące konstrukcji zdań i zastosowania czasów w języku angielskim, ich niemieckie odpowiedniki oraz dokonują porównania z językiem polskim. Po przedstawieniu okresów warunkowych omówiona została kwestia *opuszczania spójnika w zdaniach warunkowych* – zasady i konsekwencje – oraz *zдания warunkowe niebędące okresami warunkowymi*. Ostatnim rozdziałem poprzedzającym część praktyczną zawierającą ćwiczenia jest rozdział poświęcony *zdaniom czasowym* (*when, as, while/wenn, als, während/kiedy, gdy*), w którym autorzy przedstawiają sytuacje i zasady stosowania poszczególnych spójników.

Część praktyczna zawiera 30 ćwiczeń dwu- i trójjęzycznych obejmujących całość omawianych zagadnień gramatycznych i umożliwiających czytelnikowi porównywanie jednostek leksykalnych oraz struktur gramatycznych języków niemieckiego i angielskiego lub niemieckiego, angielskiego i polskiego. Ćwiczenia te polegają np. na wyborze poprawnego przekładu zdań niemieckich na język angielski i uzasadnieniu wyboru na podstawie reguł użycia poszczególnych czasów angielskich; uzupełnianiu brakujących elementów, jak np.: rzeczowników oraz innych elementów składających się na formę rzeczownika, zaimków osobowych – zwracając uwagę na podobieństwa struktur gramatycznych – partykuł porównawczych oraz form stopniowania przymiotnika; czasowników – stosując zasadę następstwa czasów – czy też antonimów. Są tu też ćwiczenia, w których należy uzupełnić zdania warunkowe, stosując reguły współwystępowania ze sobą czasów i trybów; czasowniki modalne/ułomne; zdania w czasach przyszłych; brakujące elementy zdań przełożonych z języka niemieckiego na angielski, czy też przyimki i inne elementy zdania. Są też ćwiczenia polegające na zamianie zdań twierdzących na

przeczące i odwrotnie; tworzeniu pytań do zdań pobocznych oraz do wyróżnionych części zdań; uzupełnianiu pytań i brakujących części zdania; tworzeniu liczby mnogiej i pojedynczej; uzupełnianiu zdań angielskich, zawierających klasyczne kombinacje czasów gramatycznych oraz ich wersji niemieckich i polskich; uzupełnianiu spójników w zdaniu niemieckim i dokończeniu zdań angielskich, zwracając uwagę na różnicę pomiędzy zdaniem dopełnieniowym a celowym; zamianie niemieckich i angielskich zdań pobocznych na konstrukcje bezokolicznikowe, zastanawiając się nad możliwością takiej zamiany w języku polskim. Należy też w niektórych ćwiczeniach uzupełnić czasowniki złożone oraz pozostałe elementy zdania, wstawić brakujące spójniki do zdań dopełnieniowych lub celowych oraz uzupełnić brakujące elementy strukturalne i leksykalne, np. zgodnie z zasadami tworzenia okresów warunkowych, czy też uzupełnianie przydawki przymiotnikowej z uwzględnieniem występujących w języku niemieckim i polskim końcówek.

Konfrontację gramatyk omawianych języków kończy rozdział poświęcony tzw. „prawdziwym” i „fałszywym” przyjaciółom tłumacza lub osoby uczącej się języka obcego. Autorzy wyjaśniają tu określenia „prawdziwi” i „fałszywi” przyjaciele, po czym zwracają uwagę na fakt, iż właśnie takich pozornych odpowiedników (kognantów) sporo jest w językach niemieckim i polskim oraz że liczyć się z nimi muszą szczególnie osoby uczące się równocześnie języka angielskiego i niemieckiego. Na końcu tego rozdziału autorzy zamieszczają przykłady pozornych kognantów występujących w języku angielskim i niemieckim, niemieckim i polskim oraz angielskim i polskim. Książkę zamyka klucz do ćwiczeń.

Pozycja ta jest bardzo wartościowa nie tylko dla osób uczących się tychże języków

обcych, але і для наuczycieli języка niemieckiego czy też angielskiego, którzy posiadają choćby podstawową znajomość tego drugiego języka obcego (angielskiego lub niemieckiego). Z uwagi na fakt, że oba języki należą do preferowanych języków obcych, nauczycielom, którzy sięgną po tę pozycję, będzie z pewnością dużo łatwiej wytłumaczyć swoim uczniom czy też studentom niektóre proble-

my gramatyczne, opierając się na podobieństwach i różnicach między tymi językami. Dużym plusem jest też uwzględnienie gramatycznej konfrontacji z językiem polskim, a sposób, w jaki książka została napisana – ciekawie i z humorem – oraz forma ćwiczeń pozwalają na szybkie i trwałe zapamiętanie omawianych zjawisk gramatycznych.

Elżbieta Sierosławska (Kraków)

395

Милоје М. Ракочевић, Његошев исконски лојос 1,
„Интерпрес“, Београд 2000, 2003, 212 с.

Милоје М. Ракочевић, Његошев исконски лојос 2,
„Интерпрес“, Београд 2000, 2003, 214 с.

Двотомно дело М. М. Ракочевића садржи шест поглавља, у сваком тому по три. У првом тому обухвата наслове: 1. Поимање универзалности света, 2. Поимање универзалног кода, 3. Простори поезије; у другом: 1. Прве пробе пера, 2. Пројектовање сагласија, 3. Његошев систем кодирања. Двокњижје је конципирано тако да се две књиге, једна према другој, односе као предмет и лик у огледалу. Тако већ у својим *првим њробама њера* Његош се бави питањима универзалности света, кроз *согласје ойшће*, чија је реализација управо реализација универзалног кода, тако да аутор закључује како су Његошеви простори поезије заправо Његошев систем кодирања.

Према основној идеји аутора, хипотези која је током вишегодишњег истраживања проверавана строгом научном методологијом и апаратуром, Његош је у композицију и структуру својих главних дела уградио један строги, математички систем, скривени код, којим паралелно са поетским казивањем, исказује и своје

филозофско-научне увиде у *њросћоре* и *за њросћорима*. Оно што је многим истраживачима до сада изгледало као нехат и немар (да негде недостаје цео стих, негде пола стиха, негде стоје редови тачкица; много тога је прецртано и преправљано у рукописима; заредом се појављују исте личности по два или три пута) – сада се показује као прецизно позиционирање и нијансирање, као строги прорачун. Отуда се ништа не сме и не може изменити, додати, нити одузети. У *Горском вијенцу*, на пример, који постоји у двама (у нијансама различитим) верзијама – рукописној и штампаној – мора бити једна (и само једна) строфа са девет и по, уместо са десет стихова; и штампана варијанта се мора реализовати у 318 сцена, то јест појава, или *корака* (а рукописна у 150), са 46 ликова (личности), међу којима су и *Коло*, *Сви љавари*, *Мнозина*, *Сви*, *Ђаци*, *Ђаче*, *Момче*, *Један Цуца*, *Једна баба*, *Војник*, *Друји од војниках* итд. У *Лучи* има само једна строфа са девет стихова, а све остале су са десет; *Лажни цар Шћейан*

Слика 2003

Мали састоји се од пет чинова, али тако компонованим да их је у једном *друјачијем* чијању заправо шест, итд.

Прво поглавље двотомне књиге *Њејошев* *исконски лојос* представља похвалу древној источној науци и истовремено, жестоку критику тзв. *модерне* западне науке. Пет хиљада година су стари Кинези, Вавилонци, Индуси и Арапи трагали за природним бројевним системима, са намером да одгонетну *џо* којем се *џо* бројевном *систему* реализују *џприродне* *цикличности*, а онда су Европљани све бројевне системе једноставно *џпројасили* вештачким, најобичнијим конвенцијама. Отуда је допуштено говорити само о природним бројевима, али не и о природним бројевним системима. Међутим, Његош је био изван званичних школа и наука, учио је из дела класичних филозофа, пре свих Платона и Аристотела, а затим и из дела класика књижевности: Хомера, Дантеа, Шекспира, Гетеа и Пушкина.

За другу целину би се могло рећи да представља још један напор превазилажења, и то поново у математици. Познато је да је Еуклидов учитељ Еудокс имао идеју заснивања геометријске теорије бројева, која се, нажалост, никада није остварила. Ипак, то Његошу није сметало да бројеве генерише, осим из аритметичког низа, и из геометријско-логичког низа *n*-димензионалне логичке коцке. Просто је невероватно колико убедљиво делује аргументација аутора да је број сцена у пет чинова *Шћейана Малој* изведен управо из једне такве коцке.

У трећем поглављу дата је строга анализа поетских целина, појединих делова структуре, као и укупне композиције дела унутар триптиха – *Луча микрокозма*, *Горски вијенац* и *Лажни цар Шћейан Мали*, кроз доследну примену једног те истог методолошког обрасца: чињенице, сми-

сао и значење, докази и аргументи. Примера ради, чињеница је да је број стихова у шест песама *Луче* (стр. 71), гледано по паровима (прва-четврта; друга-пета; трећа-шеста) у строгој сагласности са Фибоначијевим низом бројева (јединим који се налази у строгој сагласности са златним пресеком – најбољом могућом пропорцијом). Шта је смисао таквог усаглашавања, открива се тек тада када се увиди да песме у паровима говоре на исти начин о два различитим, на изврстан начин супротним, а опет комплементарним ситуацијама: прва песма је пут ка лепотама Божијег престола, а четврта – пут ка борби са Сатаном; док се у другој песми опевају све лепоте и узвишеност Божијег престола, у петој је казивање о жестокој борби, најжешћој која се може замислити – о борби Бога са Сатаном; трећа песма наговештава борбу са Сатаном (*Он је дуну зажећ' нау-мио*), док шеста песма започиње стихом: *По џобједи сџирашној над Саџаном*.

Четврто поглавље (прво у другом тому) заправо је повратак на почетак, повратак Његошевим *џрвним џробама џера*. Већ првих шест Његошевих песама (*Црмничани*, *Бјелице*, *Кавајка*, *Мали Радојица*, *Нова џјесна ... о војни Русах и Тураках*) – представљају, у стилском изразу, прелаз од певања стихом народних песама, ка певању једног оригиналног и талентованог песника ствараоца. Међутим, песма *Мали Радојица* карактеристична је још по нечему. Она показује како се Његош од најранијих стваралачких дана бавио логосом. Муке на које стављају Малој Радојицу (у народној песми ага Бећир-ага, а у Његошевој паша од Травника), по аутору *Њејош* је обрнуо за *сџо осамдесет џсџейени*, и *џпри џо*ме саме муке *ојисао* својим *ориџиналним*, *синџаксичким* и *семанџичким* *квалиџетџима* и *квалификаџивима*. Према народном певачу муке иду овим редом:

ватра на прсима, гуја присојкиња на прсима и, на крају, као најтеже – двадесет клинаца *йод нокѿове Рагу*. По Његошу, не двадесет клинаца – већем узми до чейири чавла, / *удри му их у чейири йалца*, потом *йод іроце љуѿа црнокруѿа* и, најзад, као најтеже муке – *жежак љемеш на йрси му йиура*.

Пета целина бави се заиста невероватним *йројекѿовањем соѿласија*. Прво веће Његошево дело *Глас каменѿѿака* деценијама је било изгубљено, док га 1941. године није пронашао Петар Колендић у Задарском архиву, и то као превод (Петра Сентића) на италијански језик. Видевши шта је садржај спева, Колендић је закључио, а то су касније и сви истраживачи Његошевог дела прихватили, да је Његош одустао од штампања *Гласа каменѿѿака* и одлучио да напише ново дело од десет песама *Свободијагу* – о истим оним догађајима који су опевани и у *Гласу каменѿѿака*, о црногорским бојевима са Турцима, Млечанима и *инима* од 1711. до 1813. године. Насупрот томе, М. М. Ракочевић нуди доказе о томе да је Његош другачије поступио: *Истије доѿађаје... Њеѿош ће најѿре оѿисаѿѿи у једној йесми (Глас каменѿѿака), заѿѿим*

у десетѿ йесама (Свободијага); йоѿѿом ће их даѿѿи оѿисане и у йојединим (неколиким) йесама Оѿледала срѿскоѿ и, коначно, сви ѿѿи доѿађаѿи йоново ће диѿѿи йреѿмеѿѿ обраде у седморо, односно осморо кола сѿева Лажни цар Шћейан Мали. И не само у колима, ѿѿи доѿађаѿи ће диѿѿи йреѿмеѿѿ исказа и у дѿгаскалијама, као и у йојединим казѿивањима йојединих личностѿи Шћейана Малоѿ. Оно што је у вези са ѿѿима најзанимљивије јесу ауторови докази да су структура и композиција свих ових догађаја одређене и омеђене једним догађајем – ударом грома у турску и млетачку војску истог дана, у јединој бици војеваној у време Шћепана Малог.

Шесто поглавље представља, као што је већ речено, Његошев систем кодирања, чију нам суштину аутор предочава овом занимљивом студијом.

Јасно је да ће дело због теме, идеја и начина сагледавања Његошевог система кодирања бити интересно широкој читалачкој публици и корисно при неким даљим истраживањима и анализама писаних реализација задивљујућег Његошевог ума.

Наѿѿаша Вуловић (Беоѿраг)

Новица Петковић, Публицистѿичка сѿѿилистѿика, Завод за уѿбенике и наставна средства, Српско Сарајево 2003, 256 с.

Стилистика, која је почетком трећег миленијума на српском језичком подручју добила неколико значајних монографија и уѿбеника, не престаје да привлачи пажњу домаћих лингвиста и књижевних теоретичара. Ове године, уз већи број радова у периодици, појавила се и једна хрестоматија. У питању је дело Новице Петковића *Публицистѿичка сѿѿилистѿика*,

које отвара ауторов опширан уводни текст под насловом *Чему служи сѿѿилистѿика* (5–42). Да би се и увод и сама хрестоматија представили на прави начин, потребно је одмах напоменути да је дело намењено, по речима аутора, студентима опште књижевности и библиотекарства на Филозофском факултету у Српском Сарајеву (Палама), који у 7. и 8. семестру

имају предавања и вежбања из публицистичке стилистике. Тако Петковић у *Напоменама* (245–247) износи прагматички аспект и самог предмета и оваквог универзитетског штива: „Поред опште постоје и посебне стилистике, а једна од њих односи се на књижевну публицистику. Њен је основни задатак припремање и обучавање за писање свих врста новинских и часописних текстова о књижевности: од обичне, кратке белешке, преко критике, чланка, есеја и научне расправе, па све до полемике, репортаже и фељтона“ (245).

Хрестоматија је састављена у складу са ауторовом поставком да су за упућивање у природу публицистичких текстова неопходна знања из реторике (па и теорије комуникација), опште стилистике и функционалне стилистике. Кључ за разумевање оваквог приступа представља уводни текст који, између осталог, има задатак да студентима олакша сналажење при сусрету са могућим проблемима, насталим кроз додире и удаљавања ових дисциплина. Проблеми се, дакако, повећавају када се нужно у расправу о књижевној публицистици уведу и семиотика, граматика и наука о књижевности, а потом покуша унутар стилистике разграничити лингвистичка стилистика од књижевне.

Велики значај Петковићевог приступа решавању ових и других питања у уводном тексту лежи у изузетној једноставности излагања и одлично одабраним примерима, које прате студентима сасвим разумљиви коментари и анализе. И док је једноставност проистекла из специфичног стила, базираног на прегледној, неусиљеној реченици ослобођеној свега непотребног, избор илустрација – не само из језика српске књижевности, већ и фол-

клорног, па чак и разговорног језика – показује нам сјајног znalца владајућих књижевностилистичких и лингвистичких теорија, способног да из огромног корпуса пробере управо најрепрезентативније.

Ауторово дистанцирање од појединих врста научних мистификација – терминолошких пре свега, али не само њих – можда најбоље илуструје закључни став о односу стилистике и граматике: „Две се ствари из тога могу закључити. Прво, да су стилистичари – да се послужимо псалмопевчевим речима (Псал. 118.22) – узимали камен који су зидари (граматичари) одбацивали и обрађивали га све док не постане новим угаоним каменом у проширеној граматичкој грађевини. И друго, можемо замислити један минимум средстава неопходних за исправно језичко општење, која су граматички везана. Она су предмет граматике“ (14).

У уводном излагању Петковић је најчешће давао примере из песничког језика, уз објашњење да су у поезији изражене многе, а нарочито естетска функција, и уз напомену да су песници посебно склони разграђивању књижевних и језичких конвенција – што је једно од битних упоришта стилистике (у савременој стилистици дефинисано као *девијација од норме*). Нису мимоиђени ни примери из прозног језика, а налазимо их нпр. при лексичкој анализи језика у *Сеобама* Милоша Црњанског, или при функционалностилистичкој анализи наравице у Андрићевој *Проклетој авлији*, као и анализи стилематичности и стилогености екавског и ијекавског говора у дискурсу књижевних јунака, ликова и приповедача.

Кроз расправу о Јакобсоновим језичким функцијама Петковић пред крај уводног текста преко питања *чему служи стили-*

листика долази до питања чему служи јудејистичка стилистика. Ево ауторових речи: „Исправно изабрати неки облик језика, сагласно с врстом општења (рецимо, пословна комуникација или неформална конверзација, научно предавање или црквена проповед, административни акт или публицистички текст, књижевна критика или есеј као различити жанрови), то је вештина за коју нас припрема стилистика, као што је реторика припремала за говорничку вештину. Али, као што је при томе реторика најпре описивала сва средства, вербална и невербална, којима се ретор може служити, тако и стилистика претходно описује све језичке јединице – и уз њих парајезичке као пратеће – које имају, или могу добити, стилску вредност“ (41). Циљ уводног Петковићевог излагања и јесте био да се понуди груби опис тих јединица, од прозоидије до „конкретних (говорних) облика“.

Други део хрестоматије, *Теорија о стилу и језику* (45–145), јасно се садржински наслања на увод, још увек дајући широки осврт на не само стилистичка, већ и реторичка, поетичка и социолингвистичка питања. У њему су сабрани лингвистима добро знани текстови: Пјера Гироа (*Реторика и Извори модерне стилистике*), Романа Јакобсона (*Лингвистика и теорија комуникације и Лингвистика и његова*), Нова Вуковића (*Лингвистика*), Новице Петковића (*Песнички језик*), Милорада Радовановића (*Раслојавање језика и Језичко планирање – нормирање језика – стандардни језик*) и Крунослава Праћића (*Сувремени књижевни језик – стварности различитих стилова*).

Остали делови хрестоматије показују да се Петковић у оквиру публицистике усредсредио искључиво на књижевну публицистику, остављајући по страни

много њене друге видове – што још увек остаје изазован и, чини се, примамљив, али недовољно истражен терен у српској (функционалној) стилистици. Тако се у трећем делу хрестоматије, под насловом *Практична уједињава* (149–192), налазе прилози три великана српске филологије: Александра Белића (*Стил и језик*), Богдана Поповића (*Начело интерјункције*) и Драгише Живковића (*Композиција писмене састава*).

Четврти сегмент хрестоматије (195–242), *Жанрови књижевне јудејистике*, представља Петковићев избор образаца за све основне жанрове књижевне публицистике, тј. „књижевности о књижевности“: белешку (Јован Скерлић, „*Божји људи*“ од Борислава Станковића), књижевну критику (Марко Ристић, *Сеобе*), позоришну критику (Милан Богдановић, *Ромео и Јулија*), чланак (Станислав Винавер, *Нова Јефимија*), есеј (Вирџинија Вулф, *Модерни есеј*), Жил Леметр, *Снобови*, Јован Дучић, *О њлесу*), расправу (Богдан Поповић, *Једна паралела*), полемику (Станислав Винавер, *Илузија драматичара или Лаза Костић на деломе хлеба*), репортажу (Раде Драинац, *У Тредињу*) и фељтон (Раде Драинац, *Животи од боја и људи заборављених јесничких скићница*).

Новица Петковић је студентима и, наравно, не само њима понудио корисну хрестоматију текстова за чије је појединачно налажење потребан немали напор. Али не само то. Он је уводним текстом *Чему служи стилистика*, писаним посебно за ову хрестоматију, на најбољи начин наставио своја истраживања из књиге *Елементи књижевне семиотике*, трагајући за местом стилистике у оквиру семиотике или у односу на њу.

Александар Милановић (Београд)

399

Стил 2003

Добривоје Станојевић, Реторика „Злајној руна“, Мали Немо, Панчево, 2001, 170 с.

Добривоје Станојевић, Стилистика „Злајној руна“, Мали Немо, Панчево, 2002, 148 с.

400

Седмотомна фантазмोगорија Борислава Пекића *Злајно руно* својеврстан је роман-енциклопедија. Изражена констатација се нарочито односи на реторичке поступке и стилске фигуре, почев од оних које је описивала античка реторика, па до савремених истраживања лингвистичке стилистике и наратологије. Добривоје Станојевић, у две студије које чине интегралну целину, испитује начин употребе и функцију одређених стилских и реторичких поступака у роману *Злајно руно*.

У студији *Реторика „Злајној руна“* тумаче се оне унутрашње реторичке стране Пекићеве фантазмोगорије које до сада нису биле проучаване. Посебна пажња посвећена је монологу и дијалогу, као најраспрострањенијим реторичким поступцима у посматраном Пекићевом роману. Након уводног разматрања о монологу аутор се, наводећи илустративне примере из Пекићевог текста, бави посебним врстама монолога, као што су: драмски монолог, солилоквиј, поетички монолог, ретроспективни монолог, лирски, унутрашњи и индиректни монолог.

Под термином *сказ* Станојевић подразумева наративне стилизације у *Злајној руни* у којима причалац стилизује, најчешће дијалектално, причање као непосредни доживљај. Посебно поглавље бави се сказом.

Када је реч о дијалогу, у Пекићевом тексту се могу, својом формом, а посебно специфичном функцијом, издвојити епски, драмски, полемички, конфликтни, информативни, неми, унутрашњи, замишљени,

упитни и магијски дијалог. Посебан облик дијалога који Пекић користи јесте некија, односно дијалог са умрлим. Испитивање дијалога води нас даље у проблематику полилога, а посебна новина коју Пекић уводи јесте бројност гласова који су оркестрирани, тако да се стиче утисак како велики број ликова говори истовремено.

Кључна значења у роману Пекић гради употребом реторског питања. Различите врсте реторских питања у роману уносе меланхоличне наговештаје и трагички су структурирана. Посебно су обрађени еротема и пузматична реторика, затим симблеуза (низање реторичких питања којима као да се тражи нечији савет) и дијалогска анаценоза. Хипофора, атипофора, еротеза и еперотеза такође су предмет посебног ауторовог истраживања.

Реторика у Пекићевом тексту никада није једнозначна, било да је у функцији постизања хиперболе, било да се њоме остварује алузивност.

Појам *топоса* Станојевић разликује и од појма *мотив* и од појма *општије место*; у светлу ове студије топос је дефинисан као „стални структурни слој који у себе укључује сродне мотиве, елементе општих места, али не мора бити обликован типизованим стилским поступцима, већ има бројне реторичке стилско-композиционе модалитете“. Посебно занимљив топос у Пекићевом роману, који је, пре свега, дат у иронијском кључу, јесте топос Европе. Аутор се бави топосом хришћанске и трговачке Европе, али и Европом као простором за ратовање. Топос Европе осветљен

је у иронијском, али и у хумористичком светлу.

Једна од карактеристика Пекићеве прозе је иронија, и то пре свега интелектуална иронија критике. У студији *Реторика „Злајној руна“* Станојевић је издвојио и обрадио и примере хришћанске реторике. С обзиром на велики број афпризама, изрека, пословица, загонетки, вицева, трачева, клетви и универзалних исказа које Пекић уноси у свој роман, Станојевићева студија се чита и као својеврсна антологија Пекићевих фраза.

Основни текст студије обрађује конкретне примере реторичких фигура и поступака издвојених из Пекићевог текста. С друге стране, простор фуснота резервисан је за теоријску „причу“ о описаним реторичким поступцима, као и за упућивање на изабрану литературу о одређеним питањима.

Студије *Реторика „Злајној руна“* и *Стилистика „Злајној руна“* чине, као што је већ речено, интегралну целину и представљају прилагођени текст докторске дисертације под називом *Стилски и реторички њосиуици у роману „Злајно руно“ Борислава Пекића*, одбрањене на Филолошком факултету у Београду.

Станојевић инсистира на јасном разграничењу реторичких и стилистичких средстава које Пекић користи у свом роману. Истраживање стилских особености *Злајној руна* аутор започиње анализом фоностилема, у оквиру којих посебно обрађује алитерацију и асонанцу, алогман, имитацију и ономотопеју.

Од морфостилема, у роману су коришћени, те тако и посебно обрађени, деминутиви и аугментативи.

Што се тиче лексикостилема, Пекићев роман обилује примерима за чак осам врста; синоними, хомоними, вулгаризми, варваризми, неологизми, игре речима, као

и поступак архаизације и изражена полисемија – усложњавају значење Пекићевог текста.

Најчешћи примери синтакстостилема у *Злајном руно* јесу акумулација, анафора и епифора, па се њима Станојевић и посебно бави.

Различити функционални стилови имају посебну улогу у Пекићевом роману. Нарочито је важно уметање, иронизовање и пародирање функционалних стилова. Пре свега, реч је о публицистичком, административном, пословном, али и о научним и књижевним стиливима. Употребом, али и модификовањем функционалних стилова, Пекић показује, како истиче Станојевић, „да савремени приповедач не сме бити равнодушан према ритму нарације“. Пекић успешно у свој текст инкорпорира различите функционалне стилове и остварује њихову везу са властитим текстом. У том интертекстуалном прожимању различитих стилова рађају се нова значења романеског дискурса. У *Злајном руно* чувају се обележја различитих стилова, али се прати и њихова промена у новом контексту. Када је реч о научним стиливима, Пекић користи историјско-географски и научно-популарни стил. Најзаступљенији књижевни функционални стилови су прозни и песнички. Библијском стилу, као подврсти прозног стила, у студији је посвећена нарочита пажња.

Метафора, гротеска, персонификација, поређење и градација стилски су поступци које Пекић изузетно успешно користи у свом роману. Метафоризацијом се појачава згуснутост и вишезначност израза. Такође, овим се изражајним средством постиже утисак емотивности и изражајности приповедања. Прожимање различитих стилских нивоа усложњава присутност гротеске која на

посебан начин боји Пекићев текст. Већ сама жеља једног од јунака да се претвори у коња указује на једну од основних карактеристика гротеске као књижевног поступка. Хумористичко и вулгарно поређење две су врсте поређења које су посебна одлика Пекићевог приповедног стила.

402

Вредност Станојевићевих студија, на које свакако треба скренути пажњу, јесте списак литературе који, осим исцрпне библиографије најзначајнијих радова о Пекићу, доноси и низ теоријских наслова како српских, тако и страних релевантних аутора.

Истраживање реторичких и стилистичких поступака у најобимнијем српском роману XX века пионирски је пројекат у нашој литератури. Анализа поетичких особености Пекићеве прозе била је предмет бројних студијских истраживања, нарочито последњих година, али Станојевићеве студије представљају први покушај систематског проучавања реторичких и стилистичких поступака *Злајћиној руна*. Такође, Станојевићева вештина препознаје се и у успешном савладавању обимне грађе, те њеном систематизовању и класификовању.

Милена Стојановић (Панчево)